

В. В. Іванова

здоб. III курсу, спеціальність «Право»

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

*Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики Т. В. Родіонова*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Право на захист у кримінальному провадженні – це конституційно гарантована можливість підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного захищатися від пред'явленого обвинувачення всіма законними способами. Конституція України прямо закріплює це право: ч. 2 ст. 63 Основного Закону встановлює, що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист, а п. 6 ч. 3 ст. 129 проголошує право на захист однією з основних засад судочинства. Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) відносить забезпечення права на захист до засад кримінального провадження та конкретизує зміст цього права у ст. 20. Зокрема, особа, яка притягується до кримінальної відповідальності, має право давати пояснення щодо підозри чи обвинувачення, збирати і подавати докази, брати особисту участь у процесуальних діях, користуватися допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК [1, с. 218].

У науковій літературі право на захист розглядається як ключовий елемент справедливого судочинства. Автори науково-практичного коментаря КПК України (за ред. В. М. Тертишника) визначають це право як «сукупність наданих... законом повноважень для спростування підозри або обвинувачення, пом'якшення покарання, а також захисту своїх особистих інтересів» [1, с. 221]. Українські вчені наголошують, що з прийняттям нового КПК 2012 року змагальний тип процесу посилив вимоги до реалізації права на захист. Необхідно було по-новому осмислити статус учасників сторони захисту та гарантії їх прав, щоб забезпечити виконання завдань кримінального судочинства [2, с. 68].

Право на захист є фундаментальною передумовою правосуддя, адже без його належного забезпечення неможливо досягти реальної рівності сторін та уникнути судових помилок щодо невинуватих. Це право забезпечує баланс між обвинуваченням і захистом, служить охороні прав людини в кримінальному процесі та зміцнює довіру до правосуддя.

У провадженнях щодо корупційних злочинів забезпечення права на захист має свої особливості, хоча юридично реалізується за тими ж нормами КПК.

Такі справи зазвичай складні та резонансні, тому особливо важливо дотримуватися всіх гарантій захисту. Підозрювані у корупції – найчастіше посадові особи – набувають права на захист із моменту повідомлення про підозру і можуть залучити захисника на ранніх стадіях розслідування. Слідчий або детектив антикорупційного органу зобов'язаний роз'яснити підозрюваному його права та забезпечити можливість їх реалізації (в тому числі право мати адвоката) з самого початку кримінального переслідування [1, с. 132].

У подальшому перебігу розслідування сторона захисту користується всіма процесуальними правами: присутність адвоката під час допитів, обшуків, слідчих експериментів; заявлення клопотань про проведення експертиз чи допит свідків; оскарження рішень слідчого судді тощо. В антикорупційних справах нерідко фігурують значні обсяги фінансових документів і результати негласних слідчих (розшукових) дій. Це вимагає від захисника високої кваліфікації та достатнього часу для аналізу доказів, аби ефективно використати надані законом можливості для спростування обвинувачення [2, с. 110].

Таким чином, у справах про корупцію реалізація права на захист полягає у активній участі захисника і підозрюваного в усіх стадіях процесу, забезпеченні їхнього доступу до матеріалів справи та рівності в поданні доказів і аргументів.

Право на захист у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів забезпечується низкою суб'єктів, які відіграють різні ролі у процесі судочинства:

1. органи досудового розслідування (НАБУ, ДБР, Національна поліція, прокуратура) – зобов'язані не лише проводити розслідування, але й дотримуватися процесуальних прав підозрюваного, зокрема його права на захист. Вони повинні забезпечити допуск адвоката на всіх етапах провадження та не перешкоджати його діяльності [1, с. 133];

2. слідчі судді – здійснюють контроль за дотриманням прав учасників процесу на досудовій стадії, розглядаючи скарги на дії або бездіяльність слідчих органів, зокрема щодо порушення права на захист [2, с. 114];

3. судді Вищого антикорупційного суду (ВАКС) – відповідають за розгляд справ щодо корупційних злочинів та забезпечення справедливого судового процесу, в якому обвинувачений має всі можливості для реалізації права на захист [2, с. 115];

4. адвокати та Центр безоплатної правової допомоги (ЦБПД) – особи, які здійснюють безпосередній захист підозрюваних, обвинувачених та підсудних. Адвокати можуть діяти як приватні захисники або бути призначеними державою [4, с. 613];

5. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) – міжнародний механізм захисту прав людини, до якого можуть звертатися особи у разі порушення їхніх прав, зокрема права на захист у кримінальному провадженні. Рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання Україною [3].

Попри належне правове регулювання, на практиці існує ряд проблем із реалізацією права на захист, особливо у складних провадженнях про корупцію. По-перше, інколи має місце порушення цього права з боку посадових осіб, які ведуть процес. Закон категорично забороняє обмежувати право підозрюваного на захист, і за недопущення захисника або інше грубе порушення передбачена кримінальна відповідальність (ст. 374 КК України) [1, с. 150]. По-друге, існує проблема фактичної нерівності сторін: обвинувачення має значно більші ресурси, ніж захист, що обмежує можливості останнього збирати докази, ініціювати експертизи тощо [2, с. 115; 3]. По-третє, якість захисту не завжди відповідає стандартам — окремі адвокати можуть бути недостатньо компетентними або діяти формально [4, с. 614].

Для вирішення цих проблем пропонується: посилити контроль за дотриманням права на захист (зокрема через незалежні моніторингові механізми); надати стороні захисту більше інструментів для збору доказів без дозволу суду; підвищити відповідальність за обмеження прав підозрюваного [2, с. 115].

Отже, основними проблемами є: порушення права на захист правоохоронцями; дисбаланс процесуальних можливостей між обвинуваченням і захистом; а також недостатній рівень захисників. Подолання цих проблем можливе через посилення судового контролю та розвиток реальної змагальності в антикорупційних провадженнях.

Література:

1. Тертишник В. М. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. 20-те вид., допов. і перероб. Київ: Алерта, 2023. 1120 с. URL: https://alerta.kiev.ua/img/cms/PDF/Tertishnik_NPK_KPK_23_20_vid_Zmist.pdf (дата звернення: 31.03.2025).

2. Гарматюк В. О. Особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 70. С. 112–115. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/23-1.pdf> (дата звернення: 01.04.2025).

3. Антикорупційна правова політика в аспекті забезпечення права на справедливий суд: *матеріали VII Київського полілогу* (Київ, 21 лютого 2022 р.) Київ: Верховний Суд, 2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/>

*Секція V. Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального процесу,
криміналістики та судової експертизи*

new_folder_for_uploads/supreme/PREZ_Yanovska_2022_02_21.pdf (дата звернення: 01.04.2025).

4. Короп І. В. Право на захист в кримінальному процесі. *Молодий вчений*. 2018. № 5(57). С. 612–615. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/download/4592/4513/#:~:text=> (дата звернення: 20.03.2025)